

Pospíšil, Ivo

Stratég literatury, aneb, Quo vadis, rusistiko? : (na okraj životního jubilea prof. M. Drozdy)

Opera Slavica. 1994, vol. 4, iss. 3, pp. 45-49

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117212>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Mifologizm Leonida Andrejeva. Wiener slawistischer Almanach, B. XX, 1987, s. 157-168.

Povestvovatel'naja struktura "Mednogo vsadnika". Russian Literature XXIV (1988), s. 349-362.

Stratég literatury aneb Quo vadis, rusistiko? (Na okraj životního jubilea prof. M. Drozdy)

Neznal jsem profesora Miroslava Drozdu osobně, ale jeho tvorbu jsem pozorně sledoval již jako student. I později, kdy bylo profesoru Drozdovi znemožněno pracovat na univerzitě, četl jsem jeho studie uveřejňované v zahraničí, zejména v Rakousku. Dilem již tehdy a plněji dnes vidím vědeckou činnost tohoto významného badatele v souřadnicích vývoje československé a české rusistiky zhruba od 50. let.

Postupně se tu profilovala tři významná pracoviště: pražské, které svou prací utvářel mj. i prof. Drozda, se orientovalo spíše na společensko-umělecké koordináty vývoje soudobé ruské literatury a směřovalo také k výzkumu avantgardy a nových jevů vznikajících v období tzv. tání, olomoucké orientující se na určité tematické výzkumné bloky, ať již v nové nebo klasické literatuře a kultivující bilaterální, zejména recepční vztah rusko-český, a brněnská rusistika vyrůstající z širšího srovnávacího evropského a slavistického základu. V tomto diferencovaném proudění se mi Miroslav Drozda jeví jako svébytný literárněvědný stratég, bedlivě zkoumající povrchové i hlubinné vrstvy literatury a ukazující na ty složky literárního vývoje, které jsou nosné a evolučně produktivní, současně také citlivě zvažující význam i drobných posunů v sociálně psychologicko-poetologickém soukolí písmenictví. Při povrchnějším čtení Drozdových prací z 60. let by se zdálo, že ho zajímaly jednak aktuální jevy tehdejší ruské sovětské literatury (A. Solženicyn) a dlouho potlačované tradice, zejména dvacátých a počátku třicátých let. Pod tím, ve spodním proudu jeho díla je však i něco víc: nejen smysl pro zvrátové momenty v literárním vývoji, ale také pro jevy, které utvářely dlouhodobější vývojové trendy v ruské literatuře: to je koneckonců případ Solženicyna, jenž zahájil dlouhou disidentskou éru literatury duchovního odporu, ale také roku 1994 zesnulého Leonida Leonova, který se stal - ať chceme nebo nechceme - výrazným spojovacím článkem klasické a moderní literatury, reflexní plochou, již se do ruského 20. století

přenášela přes zrádné bariéry, někdy deformované a neúplně, silueta Dostojevského.

Strategické modelování je otevřeně proklamováno v posledním souboru Drozdových studií *Narativní masky ruské literatury* s podtitulem *Od Puškina k Bělému. Kapitoly z historické poetiky* (1990), věnované památce slavného Brňana Jana Skácela. Je zde přirozeně viditelný posun od interpretací, které známe z 60. let. Jistě tu byl i vnější tlak, který se na tomto posunu podepsal, současně si však myslím, že byl výsledkem niterného posunu k poetice literatury, do níž se koncentrovaně promítá společenské dění. Společenská strategie literatury je tu vyjádřena složitějším modelem, do něhož vstupuje narativní strategie: Drozda se tu noří do historicky uzavřené struktury ruské klasické literatury a moderny a hledá nové pochopení některých literárních jevů, jinak nastavuje magický krystal slovesného umění. Začíná tradičně Puškinem a jeho Kapitánovou dcerkou: vděčným tématem již z hlediska převleků a walterscottovského skrývání postav, jak je známe z Ivanhoea - u Puškina ústící ve známou hierarchii vypravěč - titulní hrdina - hlavní postava. Podobně Lermontovův Hrdina naší doby je z hlediska narace velmi vděčné téma, kde Drozda ukazuje na to, že v jádru vypravěčova postupu není změna reality, ale hra s realitou, budování reality v realitě, vytváření příběhů v toku života, jak to známe mnohem později z Milana Kundery. I tak známé dílo jako je Vzkříšení Lva Tolstého ukázal z hlediska narace nově jako výsledek napětí mezi epickým a moralistickým postojem vypravěče. Drozda především brilantně demostroval lákavost ideologického zpodobení skutečnosti, ale také jeho velká úskalí, například na díle Maxima Gorkého, kde se ve vakuu vznikajícím v prostoru mezi sociální realitou a duchovním gestem objevuje idea, kterou tam autor vnáší. Zajímavě a polemicky traktuje Drozda L. Andrejeva, a to jako autora na švu realismu, naturalismu a moderny s konvenčními slohovými prostředky, jimiž pak zdůvodňuje jeho poměrně malý vliv v současné literatuře, i když nepopírá jeho nové oživení v budoucnu. Výklad Bunina, Sologuba a Bělého pak neúhybně vede k experimentální narativní strategii románu Petrohrad.

Na rozdíl od naratologických prací jiných autorů neopouští Drozda přístup стратега, tedy narativní strategii: zdálo by se, že se tu pojednává spíše o tvaru literárního díla, ale to je chápáno komunikativně jako hra autora a čtenáře, tedy jako pragmaticky pojmané literární chování a jednání, jak je to běžné v pragmatických teoriích literatury, které se opírají a pragmatickou lingvistiku a sociopsychologická pozorování, stejně jako o sémiotiku a teorii literární komunikace. V tomto smyslu se Drozdovy dlouholeté výzkumy shrnuté v tomto svazku podobají jistým rysům nitranské školy, zejména Popovičově teorii metatextu. Ale mnohem důležitější je, že právě v Narativních maskách Drozda došel k hloubkovému, poetologickému modelu, do něhož se promítly výsledky

jeho předchozích studií a zamyšlení, že se v literárním tvaru formovaném narativní strategií soustředila na malé, zhuštěné ploše problematika literatury jako produktu hravého lidského modelování světa, strategie artefaktu, umění nejen jako nevypočitatelná hra náhody, ale také jako strategická poetika, tj. jako určitý kalkul, souhrn cílů a prostředků, jež k nim vedou. Tradičně se tvrdí, že estetika měla ve starém Řecku tři hlavní prameny: *kosmogonii a kosmologii* (odtud např. "hudba sfér" pythagorejců), tedy pojetí umění jako prostředku harmonizace člověka a oikumény, *techné*, tedy teorii lidské činnosti (odtud čerpali sofisté, Sókrates a Aristoteles, kde se již počítalo s cíli a prostředky) a *nauku o duši*, o níž se opíral Platón a později neoplatonici Plotinos a Longinos, kteří již vytvářeli teze, jež částečně antipovalely křesťanství. V tomto smyslu je Drozdovo pojetí literárního díla spíše ve sféře techné, ale současně z teorie lidské činnosti, z pojetí díla jako strategické hry prostředků a cílů směřuje k jeho komunikativní funkci, která je začleňuje do lidského života ve světě a vesmíru.

Bylo by jistě vhodné na tomto místě zamyšlení ukončit. Ale bylo by to tak trochu proti duchu Drozdova díla, díla badatele, který se vyvíjel, měnil se a směřoval do budoucna. Jestliže budeme prof. Drozdu pokládat především za literárněvědného rusistu - kromě toho, že byl i teoretikem literatury - vyplývá nám z tohoto označení také povinnost podívat se na stav oboru, který v naší bývalé Československé republice dlouhá léta at' oficiálně či neoficiálně reprezentoval. Důvodem je především skutečnost, že se - podle mého soudu - ocitá tento náš široký obor na jakési několikaúrovňové křižovatce: společenské, koncepční i metodologické a generační.

Stěžlí se můžeme vyhnout hned první otázce: existuje vůbec něco jako rusistika? S odvoláním na různé orientace české rusistiky a různé - řekl bych - školy, je tady více možností: rusistika je vlastně součástí tradiční slavistiky jako jedna z jejích specializací. Jiní mohou tvrdit, že pojmy jako rusistika a slavistika jsou dnešním vývojem již překonané, že je prostě pouze literatura dobrá a špatná, umění dobré a špatné, jsou postupy, řemeslo, estetika: z tohoto hlediska nám pak ruská literatura připadá dost chudá, vlastně i ve svých vrcholech spíše jako psychologizující a filozofující soubor politických idejí a přesvědčovacíh a manipulačních mechanismů. V tomto pojetí může ruská literatura u nás přežít jen jako exotická květinka, jako produkt ruské nehistorické historie, šlivených životních podmínek, s trochou hyperboly jako literatura bláznů, tedy věc zjevně na okraji civilizované Evropy. Navíc je sám pojem "východní Evropa" zjevně reziduem z časů studené války. Když jsem například v roce 1994 při své návštěvě Dánského království a kodaňské humanitní fakulty zjistil, že se Institut slavistiky, jak jsem jej v 80. letech poznal ze studijního pobytu, přejmenoval na Institut východní Evropy, v duchu jsem se musel ptát: budou

se jeho pracovníci také zabývat například vývojem na ostrově Bornholmu (souvisí, jak všichni víme, i s ruskou literaturou), který přece leží výhodněji než Praha, bude objektem jejich zkoumání například typicky východoevropská země - Finsko? Zdálo se, že nikoliv - spíše se mluvilo o Balkánu a speciálně např. o Albánii. Někdy se u nás po roce 1989 apologeticky tvrdilo, že ruština a rusistika musí mít u nás důstojné postavení, protože se pěstuje také na Západě. Byla to pravda. Ale i zde se časy mění. Jinak řečeno - musíme tak trochu připustit drsný fakt, že se rusistika ve světě intenzivně rozvíjela také z jednoho prozaického důvodu: především nikoli jen pro sám jazyk a jeho komunikační význam, nikoli jen pro skvělou literaturu a zajímavé dějiny a folklór, hudbu, malířství atd., ale především proto, že SSSR byla supervelmoc, z níž šel strach, že to byl nepřítel, který se musel studovat - u nás zase, protože to byl přítel. Z této pravdy, kterou si nemůžeme zastírat, musíme tedy vycházet. Tento fakt nám ostatně potvrzuje i současná nelehká institucionální pozice našeho oboru.

Nová situace, v níž se svět a Evropa v posledních letech ocitly, vedly v rusistice k pohybu, který byl přirozenou reakcí na strnulost oboru a jeho vynucenou tzv. ideologičnost. Především se do oboru vrátili osobnosti, které jej musely opustit, začala se vyplňovat bílá místa, jsou tady úspěšné snahy o propojování exulantské a domácí ruské literatury, o vytvoření nového fungujícího modelu ruské literatury. Přitom zanikla některá tradiční periodika a nyní se s novým úsilím budují nová, která je mají nahradit. Nicméně se již nevyhne především budování řádu, tedy vytyčení hlavních směrů bádání, modelování nových forem spolupráce mezi jednotlivými pracovišti na univerzitách i např. ve Slovanském ústavu či Komparatistickém centru v Praze včetně zahraniční spolupráce. Jde tedy o vybudování nezbytné balance mezi aktuálními potřebami společenskými i vnitřně oborovými, které jsou předpokladem zdravého vývoje oboru, a mezi určitou mírou nutného konzervatismu a akademismu, který vytváří pevnější hranice oborů. Z tohoto hlediska existuje rusistika jako obor, který může být začleňován do různých větších celků, ale je současně svébytnou syntézou nikoli jen lingvistiky a literární vědy, ale také folkloristiky a etnografie, historie, filozofie apod., jak je tomu ostatně jinde ve světě.

Mnohem důležitějším a dlouhodobějším a určitě nejtěžší realizovatelným úkolem je změnit celkový přístup naší veřejnosti k Rusku, rusistice a ruštině. To bude klíčové nejen pro náš obor, ale především pro náš národ a stát. Východiskem je kritický přístup ke zkoumanému fenoménu, kritičnost, která ovšem předpokládá zaujetí a lásku: neměli bychom se tedy omezovat jen na "odhalování" Ruska, pěstovat pojetí Ruska jako Evropě cizí, exotické země - to vše je jen rubem minulého lince, jímž bylo strnulé uctívání všeho ruského. Jestliže jsme v minulosti chválili novou ruskou literaturu, bylo to proto, že namnoze vytvářela vyšší hodnoty než naše česká oficiální literatura: ukazovalo

se na její umělecké kvality a ideovou průbojnost a kritičnost. Nestudujeme Rusko přece proto, že je divné, zruďné, proto, abychom je prezentovali jako barbarskou zemi, ale proto, že je nám blížká její historie, lidé, jejich kultura, že nás oslovují, že přesahují národní rámec a mají všelidskou hodnotu. Bereme tedy Rusko a jeho duchovní produkty se vším, s klady i zápory, radostí i smutkem, tragédiemi i zločiny - nedovedu si představit anglistu, který by ve své Anglii a Americe s potěšením hledal jen negativa, i když by se jistě našla. Tedy: aniž se vzdáme vlastních národních a evropských civilizačních a kulturních hodnot, vyjděme také z toho, co je vlastní Rusku - můžeme je nahlížet zvnějšku, ale také trochu zevnitř jako rusisté, ale také jako Češi, tedy Slované. Odkazují tím například k úloze, jakou mělo Rusko a ruská literatura například v díle Václava Černého. Takto prezentovaný kritický vztah k Rusku by mohl pozvolna měnit i postoje ke studiu jazyka, literatury, kultury této země u nás - bylo by to ve prospěch naší národní kultury, ale také politiky a ekonomiky - za několik let jsme toho v kontaktech s evropským východem proti ostatnímu světu totiž mnoho ztratili.

Nemyslím, že hrst těchto poněkud přímočarých a snad i zjednodušujících úvah nesouvisí s tvůrčím dědictvím profesora Drozdy - ostatně každá stránka jeho díla láskyplně kritický vztah k Rusku plný vnitřního i vnějšího napětí mimo veškerou pochybnost potvrzuje.

Ivo Pospíšil

Světový balkanologický kongres

Po založení Mezinárodní asociace pro studium jihovýchodní Evropy v roce 1964 se každých pět let konají v hlavních městech balkánských zemí kongresy balkanologů z evropských i zámořských států. Letošní, v pořadí již sedmý, se měl konat v albánské Tiraně. Albánský zástupce však na předcházejícím kongresu v Sofii (září 1989) sdělil, že jeho země není schopna podobné světové setkání zorganizovat. "Štafetu" převzalo jako další v pořadí Řecko.

A tak se ve dnech 29. srpna až 3. září 1994 sešli v Soluni (z důvodu jasných, aby se dokázalo, že Makedonie patří jediné Řecku) historikové, jazykovědci, literární historici, etnografové, právní historici i bibliografové ze 24 zemí Evropy, USA, Asie a Austrálie, aby předložili výsledky svých dosažitelných výzkumů.

Problematika byla rozdělena do deseti "velkých" témat a do několika "kulatých stolů". K "velkým tématům" patřily např. národní tradice v lidové